

Kent İmarı ve Planlaması Üzerine Etik Düşünceler

*

Selim Kılıç¹

ORCID: 0000-0001-9818-2241

Öz

İnsan, avcı ve toplayıcı bir toplumsal yapıdan yerleşik hayata geçişle birlikte mekânın nasıl yönetileceği sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Yerleşik hayatın doğası gereği sınırlı alanda hareket eden ilk yerleşimcilerin hareket alanı kentsel yaşamla birlikte daha da daralmıştır. Tarihsel bir gerçek olarak, kent in bu sınırlılık hali kent toprağını her zaman değerli kılmıştır. İlk kentlerin ortaya çıkışından Ortaçağ kentlerine kadar, güvenlik, üretim gibi nedenler kentsel mekânların en verimli şekilde düzenlenmesini gerektirmiştir. Temelde bu anlayış modern kentler için de geçerliliğini korumaktadır. Kalenin güvenli alan olma özelliğini kaybetmesi, ticaretin kentlerde yoğunlaşması, sanayi üretiminin artışı ve burjuvanın yükselişiyle birlikte kentler hızla surların dışına yayılmaya başlamıştır. Ancak kentlerin mekânda bu devasa yayılışı bile kıt kaynak olan kent topraklarına yönelik talebi azaltmamıştır. Kent topraklarının kullanımında herhangi bir etik ilke olup olmadığı, hangi etik ilkeler çerçevesinde yapılması gerektiği bu makalenin temel sorunsalıdır. Kent toprakların Batının kapitalist ülkelerinde alınırsatılır meta haline dönüşmesi, başta Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, imar planlarının toplumcu bir etik çerçevesinde yapılmasını ve uygulanmasını zorlaştırmıştır. Neoliberal akımın etkisindeki gelişmekte olan ülkelerde, kent topraklarının nasıl kullanılacağına ilişkin etik tartışmalar devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kent planlama, etik, planlama ilkeleri, kamu yararı, imar sorunları, meslek etiği.

¹ Prof. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, E-mail: selim@ohu.edu.tr

Ethical Considerations on Urban Development and Planning

*

Selim Kılıç²

ORCID: 0000-0001-9818-2241

Abstract

Humanity has been facing the problem of how to manage the space since the establishment of permanent settlements. The limited area of settled life has decreased with urban life. The problem of space has always made the urban land valuable, and as a result, from the first cities to the modern cities, it was necessary to organize the space in an optimal way for reasons such as security and production. With the loss of the castle's main feature, the concentration of trade in the cities, the increase in industrial production, and the rise of the bourgeoisie, the cities began to spread out of the castle. However, even this expansion of the cities did not reduce the demand for urban lands. The main problem of this article is whether there are ethical principles in urban land use and what ethical principles should be done. The transformation of urban lands into a commodity that can be bought and sold in the capitalist countries of the West, has made it difficult to make and implement development plans within the framework of social ethics. In developing countries under the influence of neoliberal movement, ethical debates on how to use urban lands continue.

Keywords: *Urban planning ethics, urban planning principles, public interest, urban development issues, professional ethics.*

² Prof. Dr., Niğde Ömer Halisdemir University, E-mail: selim@ohu.edu.tr

Giriş

Etik, insanın doğru davranışlarının ne olduğunu sorgulayan, iyi ve doğru yaşam konusunda sonuca ulaşmaya çalışan sosyal bir bilimdir. Toplumda doğru davranışlar ve buna verilen yanıtların ne olduğu öteden beri sorgulanmaktadır. Çünkü doğru davranış sorunu, başta güvenlik olmak üzere, refah, sağlık, yaşam kalitesi gibi birçok konuyla doğrudan ilgilidir. Ancak doğru davranışlara ilişkin verilen yanıtların çokluğu karşısında hangilerinin dikkate alınacağı ya da alınmayacağı üzerine ne yazık ki bir uzlaşma yoktur. Hatta farklı görüşler arasında zaman zaman çatışmalar bile yaşanabilmektedir (Werner, 2021, s. 3). Modern yaşamın getirdiği karmaşa, çelişkiler, rekabet zamanına göre değişebilen farklı çıkar ilişkileri, gruplar arası uzlaşmayı zorlaştırmaktadır.

Tarihsel süreç içerisinde insan davranışlarını sorgulayan felsefi düşüncelerin sınırlı bir etki alanına sahip olduğu, bunun yerine insanın özgür düşüncesini baskılayan toplumsal sistemlerin daha etkili olduğu söylenebilir. Her ne kadar bugün etkisi azalmış olsa da insan davranışlarını yönlendiren din ve gelenek gibi bilimsel temeli olmayan düşünceler varlıklarını sürdürmeye devam etmektedir. Gelişmekte olan toplumlarda etkisi daha açık görülen bu yapılar kaçınılmaz olarak felsefi, etik alanlardaki tartışmaları da sınırlandırmaktadır.

Batı ülkelerinde Hıristiyanlığın toplum üzerindeki etkisinin zayıflamasında ve laik yönetimlerin ortaya çıkışında felsefi tartışmaların büyük rolü olmuştur. Bugün birçok ülkede yönetim, eğitim ve hukukta analitik tartışmalar yapılabiliyorsa bu devlet yönetiminde ve toplumsal alanda laikliğin benimsenmesi sayesinde. Özellikle Batı toplumlarında bugün bilimsel çalışmalardan günlük mesleklerin icrasına kadar hayatın hemen her alanında insan davranışlarını sorgulayan ve denetleyen etik tartışmalar belirgin bir şekilde görünür hale gelmiştir (Werner, 2021, s. 4). Kente ilişkin imar, planlama, bölgeleme, kalkınma, çevre üzerine yapılan tartışmaları bu sürecin bir parçası olarak kabul etmek gerekir.

Kente ilişkin planlanan politikaların hangilerinin öncelikli olduğu üzerinde toplumda yüzde yüz bir uzlaşma sağlanamasa da, yapılan tartışmaların sorunların çözümü için bir çıkış yolu olması her zaman olasıdır. Kent planlamada ya da kentin imarında yaşanan tartışmaların önceliğinin belirlenmesinde Maslow'un araştırmaları yol gösterici niteliktedir. Diğer bir ifadeyle Maslow'un insanların kaygılarına göre derecelendirdiği davranışların, toplumsal alanda etik ilkelerin oluşmasında önemli bir ilişki olduğu ileri sürülebilir.

Kuşkusuz toplumsal kurumların ve bunu sağlayan hukuk sisteminin Maslow'un yaklaşımları temelinde ortaya çıkması ideal bir düşünce olmakla birlikte, gerçek hayatta hiçbir siyasal sisteminin bu çerçevede oluşması beklenebilir. Ancak hukuk sisteminin etik tartışmalardan süzülüp gelmesi modern toplumların doğuşu için önemli bir zemin oluşturmaktadır. Çünkü etik, bir yanda modern toplumun hukuk sistemlerinin oluşmasına kılavuzluk ederken diğer yandan da henüz hukuk tarafından düzenlenmemiş alanların akılcı ilkelerle kontrolünü sağlamaya yardımcı olmaktadır. Aslında tekçi bir yaklaşımla bütün etik kavramların birbirleriyle ilişkili olduğu, temelde bu etik kavramların gerçeğin bilgisine ulaşmak ve insanı mutlu etmek şeklinde üst bir iyiye yöneldiği söylenebilir. Bu varsayım çerçevesinde farklı alanlara ve mesleklere ilişkin ortaya konan etik yaklaşımların, genel etik ilkeden üretilen, ancak toplumsal alandaki karmaşık ilişkiler ağı nedeniyle çeşitlenen kuralları olduğu söylenebilir.

İnsan davranışlarını sorgulayan etik, doğal olarak kentin imarında ve planlanmasında doğru davranışın ne olduğunu sorgulayacaktır. Bu sorunun tartışılması ve insan davranışlarının hatalı yönlerinin saptanması ve uygun olanların belirlenmesi toplumun geleceği açısından önemlidir. Ancak söz konusu alanların kimi ülkelerde sınıfsal çıkarlarla ilişkili olması nedeniyle, sınırlı olarak tartışma konusu edilebildiği söylenebilir. Oysa imar, planlama, arsa, rant, konut, barınma, yeşil alan, yoksulluk, çevre gibi konular kent politikalarının bir parçası olup bu sorunların biri diğerinden bağımsız değildir.

Türkiye'de kente ilişkin sorunların araştırılmasından çözümüne kadar geniş bir alanda çalışmalar yapan ve emekliliğinde bile bu sorunların çözümü için bir an duraksamayan değerli hocamız Prof. Dr. Ruşen KELEŞ'in görüş ve düşünceleri, bizlere bu konularda her zaman kılavuzluk etmiştir. Bu makalenin şekillenmesinde ve bizlerin yetişmesinde büyük emekleri olan saygıdeğer hocamız ve meslek büyüğümüz Prof. Dr. Ruşen KELEŞ'e bu makale vesilesiyle teşekkürlerimi sunmayı her zaman bir borç bilirim.

Mekâna Yönelik Yaklaşımlar

Kamu yönetiminin mekân yaklaşımı, imar ve planlama ile ilgili kararları ile kent mekânının şekillenmesini etkilemektedir. Bu konuda yapılan tartışmalar, kentte yaşayan yurttaşların mülkiyet haklarından, eğitim haklarına kadar geniş bir alanı ilgilendirmektedir. Çünkü mekânın hem insanlar arasında sosyal ve ekonomik faaliyetlerin kurulmasında hem de insanın doğa ile ilişki kurmasında aracılık rolü vardır. Bu ilişki ağları üzerinden mekânın başarılı

bir şekilde yönetimi, toplumsal faydanın ya da mutluluğun artması, tersi durum ise azalması anlamına gelmektedir.

Toplumcu politikaları üretmenin ve bunu hayata geçirmenin çeşitli zorlukları bulunsa da insan ve mekân arasındaki bu ilişki nedeniyle mekân yönetimi her zaman siyasetin ilgisini çekmiştir. Çünkü ideolojilerin ya da siyasal sistemlerin günlük yaşam üzerinden yurttaşa ulaşabilmesi ve onları etkileyebilmesi, mekânın yönetimi üzerinden kolayca yapılabilir görünmektedir. Sanayileşme ve kentleşme süreciyle artan teknolojik olanaklar, kent yönetimlerine mekân üzerinden yurttaşa ulaşabilmelerine daha çok olanak sağlamaktadır. Örneğin Liberal düşüncenin karakteristik özellikleri olarak kabul edilen özgürlük, adalet, yansız olma, bireyci girişimlerin önünü açmak ve devletin olabildiğince toplumsal alana müdahale etmesine engel olmak gibi değerleri, etkisi altında olan kentlerin imarına ve planlanmasına yansıttığı kabul edilmektedir (Ersoy, 2007, s. 70).

Faydacı yaklaşımın temsilcileri olan J. Bentham ve J.S. Mill, bireylerin doğru davranışlarının belirlenmesinde, fayda ölçütünü kullanmışlardır. Bu yaklaşımın kent planlama ve imar etiği sorunlarına bakışı kent planlama ve imar konularında atılan her adımın topluma ne kadar fayda sağladığı ile ilgili olacaktır. Ancak faydacı yaklaşımın kamu yararını genelleştirmesi ve kamu yararı düşüncesinin hayata geçirilmesinde devleti tek aktör olarak kabul etmesi eleştirilere neden olmuştur. Bu yaklaşım sayesinde siyasal ideolojilerin, mekâna kamu yararı adına daha çok müdahale ettiği ve bu müdahaleyi de daha kolay meşrulaştırdığı ileri sürülmektedir. Bu eleştirilerin haklı yönleri olmakla birlikte, kamu yararının basite indirgenmesi ya da onun yok sayılmasının da ağır sonuçlarının olacağını kabul etmek gerekir. Çünkü böyle bir durumda kentsel alanların planlanması ya da imarı zorlaşacak, hatta bu süreçlerde üst sınıfların çıkarlarına hizmet eden politikaların denetlenmesi de olanaksız hale gelecektir (Ersoy, 2007, s. 70; Sönmez, 2012, s. 287).

Kent mekânının yönetiminde artı değer paylaşımı üzerinde duran John Rawls, adalet kavramını açıklarken planlama ve imar etiğine de yer vererek önemli tespitlerde bulunmuştur. Öncelikle Rawls, toplumsal alanda üretilen artı değer etkin kullanımını, toplumsal paylaşım sorunlarının çözümü ile doğrudan ilişkilendirmiştir. Tarihsel olarak özellikle gelişmiş Batı toplumlarında sınıflar arası paylaşım kavgaları nedeniyle kaybedilen can ve mal kayıplarının büyüklüğü dikkate alındığında, Rawls'a itiraz etmek olanaksız hale gelmektedir. Böylece Rawls toplumsal ilişkiler alanında eşitlik kavramını adalet anlayışının temeli haline getirmiştir (Ersoy, 2007, s. 71). Sonuç olarak

Rawls da toplumsal alanda var olan sorunların çözülmesi ve adaletin devamlılığı için dezavantajlı grupların mevcut durumlarının iyileştirilmesini savunmuştur.

Deterministler bir kent yönetimi ya da kent planıcısının, kenti biçimlendirirken aynı zamanda yeni bir toplumsal sistemin inşasına da katkı sağladığını ileri sürerler. Aslında bu düşünce, her yönetim ya da sistemin kendisini yansıtabileceği en uygun mekânın kent olduğunun farklı bir şekilde ifadesinden başka bir şey değildir. Determinist görüşlerin karşısında yer olan özgür iradeci yaklaşımlar ise, insan davranışlarının sosyal, ekonomik, fiziki çevre tarafından şekillendirildiği yaklaşımını reddederler (Harvey, 2013).

Yukarıdaki tartışmalarda görüldüğü üzere, mekânı biçimlendiren değerlerin kaynağının ne olduğu sorusuna verilen yanıtların bir ucunda bireyci ve diğer ucunda toplumcu değerler bulunmaktadır. Bu yaklaşımlar, kendi içinde saf bireyci, toplumcu ve bunlar arasında olup iki farklı görüşü sentezlemeye çalışan, esnek görüşleri savunanlar olarak gruplandırılabilir. (Ersoy, 2007, s. 71). Toplumsal alanda bu farklı kesimlerin uzlaştırılmasında en zor konulardan birinin kent planlama, imar konular olduğu söylenebilir. Bu alana yönelik etik yaklaşımlar farklı kesimler arasında uzlaşmanın sağlanmasına yardımcı olacaktır.

İmar, Kent Planlama ve Etik

Planlama ve imar gibi sorunlar tartışılırken öncelikle kentin ne olduğu, onun nasıl bir kavramsal çerçevede değerlendirildiği önemlidir. Çünkü kentin ne olduğu konusunda sosyal, ekonomik algılama biçimi, kente ilişkin alınacak kararları ve politikaları doğrudan etkilemektedir. Yazında kent kimi zaman kırsal alan karşıtı kimi zaman kırsal alanın tamamlayıcısı olarak karşımıza çıkar. Örneğin Robert Park, kenti insanın arzularını gerçekleştirdiği bir mekân olarak kabul ederken (Harvey, 2015, s. 44), kimi sosyologlar kenti potansiyel bir çatışma alanı olarak görür. Gerçekte kent, toplumların ekonomik, sosyal, kültürel, siyasal davranışlarının somutlaştığı mekânsal yapılar olup tıpkı insanlar gibi karakteristik özellikler gösterir. Kente karakteristik özellik kazandıran kent sakinlerinin, yöneticilerin, girişimcilerin vb. kişilerin davranışları var mıdır, varsa nedir sorusu akla gelmektedir. İmar etiği denince doğal olarak imar süreçlerinde rol alan aktörlerin davranışlarının sorgulanması anlaşılır. Etik ilkelerden hareketle imar etiği kavramı, ülkenin imarında iyi ve doğru olanın ne olduğu ve olması gerektiğini araştıran, sorgulayan felsefi bir yaklaşımı ifade eder. İmar konusunun geniş bir alanı kapsamaması onu karmaşık hale getirmektedir.

İmar süreçlerinin yüksek oranda kar-gelir-rant potansiyelini barındırması, bu alanda çıkar çatışmalarının yaşanmasına neden olmaktadır. Bu ilgi ve baskı nedeniyle kapitalist toplumlarda imar çalışmaları genel olarak nüfuzlu kişilerin etkisinde kalmakta ve ortaya çıkan imar rantlarının kamuda kalması zorlaşmaktadır. Bu nedenle imar alanında şeffaflık ve denetlenebilirlik her zaman en önemli konuların başında gelmektedir.

Kentsel toprakların değerlenmesi ve bunun bir tür zenginleşme aracı olarak kullanılmaya başlaması, insanın yerleşik yaşama geçmesi ve sonrasında gelişen bir dizi ekonomik ve sosyal olaylarla ilgilidir. Kentler öteden beri antisal nitelikte yapılar, saraylar, zigarutlar ve tapınakların olduğu mekânlar olmuştur. Harvey, mekânı anlamının ve ona yön verebilmenin ancak onun toplumsal alanda yaratmış olduğu simgesel değerinin anlaşılması ile mümkün olabileceğini ileri sürer. Çünkü Harvey mekânı insanın gerek fiziki gerekse toplumsal olarak hayallerini inşa edebileceği bir değer olarak görür (2013, s. 40). İnsanların hayallerini fiziki olarak gerçekleştirebileceği en iyi mekânlar olan kentlerin, nasıl, niçin ve kim için inşa edileceği sorusu gündeme gelmektedir. Diğer bir ifade ile kentlerde mekanın önemini ve değerini anlamadan kent mekanlarının imar ve planlaması üzerine etik ilkeler inşa etmek olanaksızdır. Kenti imar etmenin, sosyal ve ekonomik gelişime yön vermenin temel bir aracı olarak planlamanın, modern toplumda gerekliliği üzerine genel bir kabul söz konusu olsa da, planlamanın kişiler için önemli maddi getirileri yanında kayıplarının olabileceğinin anlaşılması (Ersoy, 2007, s. 72), rantların paylaşımı konuları toplumsal tartışmaları ve gerilimleri artırmaktadır.

İmar, Kent Planlama ve Meslek Etiği

İmar ve kent planlama konularına ilişkin tıp, muhasebe etiği gibi, temel çerçevesi çizilmiş bir meslek etiğinin oluşturulması ve bunun hayata geçirilmesi kentin geleceği için büyük önem arz etmektedir. Meslek etiği, bireylerin, yerel yönetimlerin ve merkezi yönetimin imar ve kent planlama girişimlerini kontrol eden bir yapının oluşumuna ve toplumsal alanda uzlaşmanın sağlanmasına katkı sağlayacaktır. Toplumda meslek etiğine ihtiyaç duyulmasının nedeni, kuşkusuz insanların ekonomik, sosyal, kültürel ihtiyaçlarını karşılarken birbirlerine duydukları ihtiyaçtır. Kentlerin kalabalıklaşması ve yurttaşların fiziki olarak birbirleriyle yakın ilişkide olması, mesleklerin hukuki, yönetsel açıdan denetimini zorunlu kılmıştır.

Mesleki alanda olası sorunlar karşısında etik ilkelerin devreye girmesi sorunların daha başlangıçta çözümüne olanak sağlamaktadır. Ancak meslekle

ilgili etik kuralların kendisini yenileyebilecek esneklikte olması önemlidir. Risk toplumu konusunda düşünceleri ile ünlenen Alman düşünür Ulrich Beck, modern toplumun sadece iyi şeyler üretmediğini, bunun yanı sıra insanlığın daha önce hiç görmediği büyük riskleri de ürettiğini ileri sürmektedir. Gerçekte bu risklerin kaynağında bir takım mesleklerin olduğu, bu mesleklerin başta hukuki, yönetsel ve etik yönden denetimden geçmeden hizmet vermelerinin yurttaşların can ve mal güvenliğini, çevreyi tehdit edebileceği açıktır. İmar ve planlama alanında ortaya konan etik düşünceler, en azından toplumun paylaşacağı risklerin de daha adil olmasına katkı sağlayacaktır.

Meslekleri denetim altına alma çabası aslında çok eskiden beri var olagelmıştır. Daha M.Ö. 1810 -1750 yılları arasında yaşamış olan Babil Kralı Hammurabi'nin mesleklerin çalışma usullerini belli kurallara bağladığı görülmektedir. Feodal üretim sistemimde loncalar ya da ahilik teşkilatları gibi meslek örgütleri bu gelişimin bir parçasıdır. Bugünkü meslek örgütleri ise hukuk sistemi temelinde örgütlenmiş birlikler olup devletin denetim ve gözetimi altındadır. Her meslek örgütü, yasaların çizmiş olduğu sınırlar içinde kendi çalışma ilkelerini kendilerine verilen yasal sınırlar içerisinde belirleyebilmektedir (Demirci, 2005, s. 286).

Meslek örgütlerinin kendi ilke ve kurallarını oluşturmalarında görünen temel sorunlardan biri, bunların yazılı hale getirilmesidir. Diğer yandan kural ve ilkelerin belli bir zaman diliminde olduğu, bu nedenle kimi meslek gruplarının yeterli zamanı bulamadığı ileri sürülebilir. Örneğin internetin toplum hayatına girmesiyle başlangıçta bu alanı düzenleyen kurallarının olmaması, kuralsızlığın ya da sınırlı kuralların hakim olduğu bir alan olmasına neden olmuştur. Kimi gelişmiş ülkelerde bile yönetimin ya da hukuk sisteminin hantallığı nedeniyle mesleki alanlarda zamanında düzenleme yapılamadığı görülebilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde bu tür gecikmelerin daha ağır bir maliyet ortaya çıkaracağı söylenebilir. Genel olarak gelişmiş ülkelerde yurttaşların insan hakları, demokrasi, hukuk devleti, bilinçli tüketici gibi kavramları benimsemiş olması, toplumsal alanda yeni hak taleplerini kolaylıkla dile getirilebilmeleri, bu ülkelerde mesleklerin denetim altında tutulmasında etkili bir rol oynadığı kabul edilebilir.

Mesleki ilkeler hem mesleği icra edenlere hem de topluma verilmiş bir güvence niteliğindedir. Örneğin doktor, hemşire, şoför, polis, asker, işçi vb., kişilerin haftada kaç saat çalışacağı, çalışma koşullarının nasıl olacağı, sadece bu kişiler için değil, aynı zamanda toplumun güvenliği ile de yakından ilgilidir. Benzer durum imar ve kent planlama konularında çalışanlar için de ge-

çerli olup bu mesleği icra edenlerin hatalı kararlarının bedelini toplum deprem, tsunami, çığ vb. olaylarda ağır bir şekilde ödemektedir (Demirci, 2005, s. 286).

Kent plancısının yetkilerini, hukuk sınırlarında kullanması, tek başına doğru davranış sergilediği anlamına gelmemektedir. Çünkü mesleğin uygulanmasında kişilerin takdir yetkisini de etik ilkeler çerçevesinde kullanması beklenir. Bu nedenle kamu görevlisinin kamu menfaatinin korunması dışında başka bir çıkar ilişkisini gözetmeksizin etik ilkeler açısından uygun olan davranışlar içinde kalması önemlidir (Usta, 21011, s. 46). Diğer yandan imar planlarının hazırlanmasından mecliste kabul görene kadar sürede plancıların çoğunlukla kentin nüfuzlu kimselerinin baskısı altında kaldığı kabul edilmektedir. Kent planlarının belediye meclislerinden geçmesi ne yazık ki her zaman toplum çıkarına uygun olduğu ve planların doğru hazırlandığı anlamına gelmemektedir.

Planlamada başarının önemli şartlarından biri de kuşkusuz farklı çıkarları ortak bir noktada uzlaştıran ve onların işbirliği yapmasını sağlayan değerlerin varlığıdır. Doğal olarak planın başarısında, kent yönetiminin planın süreçlerini iyi yönetmesi için gereklidir. Kentteki farklı çıkar ilişkileri ve toplumsal sınıflar arasındaki bir biriyle uyumlu olmayan öncelikler, zaman zaman kent planları üzerinde uzlaşmayı zorlaştırmaktadır. Örneğin sermaye sınıfı ve diğer sınıflar için kentsel mekânda yapılan tasarımların ve kentsel gelişmelerin önceliği çok farklı olabilmektedir (Ersoy, 2012).

Planlama etiğinin kentsel alanlara yansımaları, diğer etik alanlarda olduğu gibi, var olan toplumsal sorunlara ilişkin değerlendirmeler yapmak ve bu sorunların çözümüne yönelik olarak öneriler sunmaktadır. Ancak her bilimsel alanın gelişiminde olduğu gibi bu alanda da etik ilkelerin toplum tarafından benimsenmesi, toplum karşısında bir takım sorulara geçerli cevap verebilmesine bağlıdır (Duvarcı, 2004, s.15). Bu sorulara karşı verilen cevapların bazen siyasal sistemin temel yaklaşımıyla doğrudan ilgili olduğu görülmektedir. Ülkedeki diğer kurumların ortaya çıkışında olduğu gibi, siyasal sistem meslek etiğinin oluşumuna ve onun biçimlenmesine doğrudan etki edebilmektedir. Diğer bir ifadeyle etik ilkelerin ortaya çıkışında sosyalist ya da liberal düşünce kendilerine özgü etik kurallar oluşturabilmektedir. Lefebvre de klasik planlama anlayışının mekânı politik olmayan, yansız, nesnel bir alan olarak kabul etmesini eleştirmiş, planlamanın gerçekte ideolojik kavramın bir uzantısı olduğunu ileri sürmüştür (Alkan ve Duru, 2007).

Sonuç olarak kent planlamasına yönelik genel etik ilkeler çerçevesinde bir meslek etiğinin oluşturulması, çeşitli zorluklarına karşın kent planlamacıları

dışarıdan gelebilecek baskılara karşı koruyacak ve onların çalışmalarına yardımcı olabilecektir. Tarihi deneyimler, meslek ilkelerinin belirlenmesinin toplumsal alanda olası ihtilafları azalttığı ve mesleğin uygulanmasını kolaylaştırdığını göstermektedir.

Kentin İmar ve Planlamasında Etik Temeller

Geçmişten bugüne kadar etikle ilgili çalışmalarda her zaman *iyi olan ve doğru eylem nedir; insan iradesi özgür müdür*, sorularının cevapları aranmıştır. Bu soruların yanıtları birbirinden bağımsız olmayıp, gerçekte bir birini tamamlayan sorulardır. İyinin ne olduğunun belirlenmesinden sonraki adım, iyi olduğu kabul edilen değerlere ulaşmaktır. İyi konusunda uzlaşma sağlandıktan sonraki adım, iyiye ulaşabilmek için hangi davranışların ortaya konacağı ve buna uygun araçların ne olacağıdır. Artık tüm meslek alanlarında doğru eylemin ne olduğunun sorulması bu sürecin bir parçasıdır. Üçüncü aşamada bütün bu sorunları çözebilmede insan iradesinin ne kadar özgür olduğu konusudur. Çünkü birinci ve ikinci soru, ancak insan iradesinin özgür olduğu varsayımı ile hareket edildiği zaman anlamlı sonuçlar doğurabilir. Bunun tersi yönündeki yaklaşımlar, bizleri kaçınılmaz olarak iyi olanın ve buna yönelik davranışların olamayacağı sonucuna götürür (Özlem, 2004, s. 30).

Yukarıdaki genel etiğe ilişkin soruları, kentin imarına uyarladığımızda, kentin imar ve planlamasında iyi olan nedir, bu iyi nasıl belirlenecek; iyiye ulaşmak için hangi eylemler yapılacak; kentin imarı konusunda rol alan aktörlerin alacakları kararlarda ya da sergileyecekleri davranışlarda ne kadar özgür bir iradeye sahipler şeklinde sorular çıkmaktadır. Genel etiğin amacının, insan davranışlarına yön vererek toplumsal alanda birlik ve düzenin sağlanması, olası kaos ortamının yok edilmesi, ortaya çıkabilecek çatışmaların giderilmesi şeklinde belirlenmiş olup olası sorunlara bugünden bir önlem alma çabasıdır (Cevizci, 2014, s. 11). Bu çerçevede aslında imar ve planlama etiği de bu ahlaki amaçların bir uzantısıdır.

Planlamada ve imar uygulamalarında doğru davranışa ulaşılmasında Kant'ın ahlak yasası da dikkat çekicidir. Doğru eylem nedir sorusuna Kant, genel geçer evrensel bir ahlak yasası ile karşılık verir. Kant'ın ahlak yasası, bireyin kendisi için konumlandırılmış olduğu ilkeler ve başkalarının koymuş olduğu genel ilkelerden oluşur. Böylece onun ahlak felsefesi, özgür irade ve ahlak yasası olarak iki temele dayanır. İnsan, diğer canlılardan farklı olarak, kendi koyduğu yasalara uygun bir davranışta bulunduğu sürece özgürdür. İnsanın koymuş olduğu ahlak yasaları doğadaki gibi zorunluluk içermez; ancak insan iradesine bağlı olarak sonuçlar doğurduğundan onlara uyulması

bir ödev olarak kabul edilir (Özlem, 2004). Bu çerçevede planlamada ve imar uygulamalarında doğru davranış, özgür bir iradeye sahip olan kişilerin, birincisi genel geçer bir ahlak yasasına uymaları, ikincisi bireyin kendisini konumlandığı ve benimsediği değerleri içeren etik ilkelere uymalarıdır.

Toplum ahlakının sorgulanması ya da ahlak felsefesi olarak kabul edilen etik tanımlar, ahlaki bir yandan felsefi bir kökene diğer yandan da felsefeden bağımsız sosyolojik ve kültürel davranışlara bağlamaktadır. Ahlak, toplumsal alanda insanların kendi aralarındaki ve dış dünya ile olan ilişkilerini hem doğal süreçlere hem de insan iradesine bağlı olarak belirleyen ve bunu sonraki kuşaklara gelenekler yoluyla aktaran normlar bütünüdür. Toplum yaşamını biçimlendiren ahlak kuralları, insanın bilinç kazanmaya başladığı andan itibaren, dünyayı ve toplumu algılamasına ve bunları kendi içinde konumlandırmasına yardımcı olan bir başlangıç noktasıdır (Cevizci, 2014, s. 13).

Toplumsal alanda iyi olduğu genel kabul gören normlar ile otoritenin ortaya çıkışı arasında tarihsel olarak yakın bir ilişki olduğu söylenebilir. Bu genel ahlak tanımındaki insan ilişkilerinin bir kısmı hiç kuşkusuz arazi, arsa, kent, toprakla bağlantılı ve bu ilişkinin nasıl düzenleneceği sorununa da yanıt vermektedir. Kent merkezlerinde ihtiyaç duyulan arazilerin sınırlılığı, küresel ısınma, çölleşme ve kırsal alandan kente göç, toprağın alınır-satılır meta haline dönüşmesi üst sınıfların kent topraklarına olan ilgisinin artırmış (Alkan ve Duru, 2007) olması, bu ilişkilerin değişen çevre şartlarına göre toplum yararına olup olmadığının sorgulanmasını gerekli kılmaktadır. Kent yönetimleri, artan sorunlar karşısında kentin imarı ve planlanması konusunda hangi etik ilkeleri benimseyeceği, ülkedeki siyasal rejime göre değişmekle birlikte, hukuk düzenin geçerliği olduğu rejimlerde en azından aşağıdaki ilkelerin benimsenmesi gerektiği söylenebilir.

Güvenli ve Yaşanabilir Kent Mekânı

Günümüzde dünyadaki kentli nüfusun oranı, kırsal alanda yaşayan nüfusun oranını geçerek % 55'in üzerine çıkmıştır. 2050 yılında kadar dünya nüfusunun yaklaşık 2/3'nün kentlerde yaşayacağı hesaplanmaktadır (Çevre, Şehircilik ve İklim Bakanlığı, 2022, s. 35). Gelişmiş ülkelerde kentlerde yaşayan nüfusun oranı ise % 90'ın üzerindedir. Kentler dar bir alanda yaşamak zorunda kalan bu yüksek yoğunluklu nüfusun başta güvenlik, istihdam, ulaşım, eğitim, gıda, barınma, konut gibi birçok sorunu bulunmaktadır. Dünyanın birçok kentinde yurttaşların en temel sorunu güvenlik olup bu konuda kent yönetimleri ciddi sorunlar yaşamaktadır (Küçük, 2021).

Kent güvenliği kavramı uluslararası metinlerde de sıkça işlenen konulardan biri olup Avrupa Kentsel Şartı'nda, da bu konunun ele alındığı görülmektedir. Kentsel Şart, uyuşturucu kullanımına bağlı olarak ortaya çıkan suçların yükseldiğini ve kentlerde kamu politikalarının birinci derecede önceliğinin güvenlik olduğu belirtilmektedir. Bu belgede, ayrıca bir yerleşim yerinin sakinlerinin güvenliği garanti edilmeden ve yaşama korkusu giderilmeden kentin gerçek anlamda „yerleşim“ yeri olma hakkını olmayacağı belirtilmektedir. Bu belge kent güvenliğinin sağlanması ve suçların önlenmesi yönünde kent yönetimlerinden bir dizi ilkenin hayata geçirilmesi talep edilmekte ve kentlerin olabildiğince suçlardan arındırılmış mekanlar haline getirilmesi istenmektedir.

Güvenlik ilkesinin kentsel alanda çok geniş bir alanı kapsadığı, Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi³ ile de paralellik gösterdiği söylenebilir. (Çoban, 2021, s. 113). Günümüz kentlerinin de Maslow'un bu ihtiyaçlar hiyerarşisi çerçevesinde değerlendirilmesi ve güvenli barınma olanağı sağlayan mekânlar şekline dönüştürülmesi gerekir. Ancak güvenli kent kavramı artık polisiye tedbirler çerçevesinde değil, aksine can güvenliği yanında, mal güvenliğinden çevre değerlerinin korunmasına kadar geniş bir kavram olarak kabul görmelidir. Bu nedenle kentlerin güvenliğinin sağlanabilmesinin önemli araçlarından birinin de, yukarıda meslek etiğinde de değinildiği üzere, imar ve planlama süreçlerinin başarısına bağlı olduğu söylenebilir.

Kent Toprağı Üzerinde Mülkiyet Hakkının Sınırlandırılması

Kapitalist ülkelerde kentlerin imarında ve planlanmasında karşılaşılan en önemli sorunlardan biri kuşkusuz kent topraklarının özel mülkiyete tabi olmasıdır. Çünkü bu durum kentte yapılacak imar düzenlemelerinde hukuki ve mali bir takım sınırlamalara neden olmaktadır. Kent toprakları konusunda kamu yönetimlerine kimi ayrıcalıklar tanımamak kentlerin imarında başarılı olmasını ve imarın toplum yararına gelişmesini zorlaştırabilmektedir. Ancak Batı'da toplumsal baskılar ve zorunluluklar liberal öğretinin, mülkiyet hakkı konusunda sınırlamaların olabileceğini kabul etmesine neden olmuştur.

Mülkiyet hakkının sınırlarının ne olacağı konusunun, daha ilk çağlarda tartışıldığına ve bu tartışmanın devam edeceğine kuşku yoktur. Bu nedenle her sistemde, mülkiyetin düzenlemesi konusu çözülmesi gereken en temel

³ Yeme, içme gibi fiziksel ihtiyaçlar; bireysel, ailevi, mülkiyet, iş vb. güvenlik ihtiyacı; arkadaşlık, dostluk gibi ait olma, sevgi ihtiyacı; başkaları tarafından değer verilme, sayılma saygı ihtiyacı; yaratıcılık, doğallık, gerçeğin kabulü gibi kendini gerçekleştirme

sorunlardan biridir. Mülkiyetin bu özelliği kaçınılmaz olarak onu etik tartışmaların da başat konularından biri haline getirmektedir. Mülkiyet, planlama ve imar uygulamaları doğal olarak bir kent yönetiminde birbirleri ile doğrudan ilgili konulardır. Planlamanın mülkiyetle bu yakın ilişkisi nedeniyle, üst gelir gruplarının planlamaya yakın ilgi gösterdikleri ya da karşı duruş sergiledikleri söylenebilir. Yönetimlerin planlama ve imar konularında istenilen başarıyı yakalayabilmesi için öncelikle mülkiyet sorunlarını çözmeleri gerekir (Çalışkan, 2005, s. 11).

Mülkiyet hakkı modern toplumlarda önemli temel haklardan biri olarak kabul edilmektedir. Her ne kadar mülkiyetin tanımı, kişi ile eşya arasında hukuken bir bağ kurulması ve kişinin bunu istediği şekilde tasarruf etmesi anlamına gelse de, toprak mülkiyetinin özel durumu nedeniyle ayrı bir kategoride değerlendirmesi gerekir. Modern hukuk sistemi içinde mülkiyet hakkı sınırlı bir hak olarak kabul edilmiştir. Bu sınırlamaların kaynağında bireylerin birlikte yaşayabilmesi için gerekli şartların sağlanması düşüncesi olduğu ileri sürülebilir. Böylece bireysel çıkarlarla toplumsal çıkarların çatışması durumunda özel mülkiyetin kamu yararı için sınırlandırılabilmesi düşüncesi modern hukuk sistemi içerisinde yerini almıştır (Yiğit, 2016, s. 1210).

Kamu yararı kavramının, mülkiyet hakkına sınırlama getirdiği gerekçeyle uzun süreden beri tartışma konusu yapılmaktadır. Her ne kadar kamu yararı, genel olarak üzerinde uzlaşmış bir alan olmasa da, bu boşluk yargı tarafından doldurulmuştur. Yargı kararlarında⁴ kamu yararı, “bireysel, özel çıkarlardan ayrı ve bunlara üstün olan toplumsal yarar” olarak kabul edildiği; ancak kavramın zaman zaman başka şekillerde de tanımlandığı bilinmektedir. Nitekim Anayasa Mahkemesi kamu yararını, çeşitli kararlarında “kişinin ve toplumun huzur ve refahını sağlamak⁵”, “toplum yararı⁶”, “kamu düzenini sağlamak⁷” anlamlarında kullanmıştır (Yiğit, 2016, s. 1221). Mahkemenin verdiği kararların ortak özelliği mülkiyet hakkının toplum yararına kullanılabileceği ve bunun dışındaki kullanımların hukuk sınırlarının dışında kaldığı şeklindedir.

Mülkiyet hakkının sınırlandırılması konusunda ortaya çıkan direncin mülkiyetteki değer artışları ile yakından ilgili olduğu söylenebilir. Kentsel taşınmazların piyasa sistemine konu olduğu yönetimlerde, kent nüfusundaki

⁴ Anayasa Mahkemesi 01.07.2015 gün ve 2015/6 Esas, 2015/63 Karar

⁵ 5.4.1977 gün ve 1977/1, Esas, 1977/20 Karar

⁶ 29.4.1980 tarih ve 1979/37 Esas 1980/26 Karar

⁷ 8.4.1963 tarih ve 1963/16 Esas 1963/63 Karar

değişimler gerçekte kentsel toprakların değerini tek başına belirlememektedir. Bunun yanı sıra değişen kamu hizmetleri, yatırım politikaları ve daha birçok unsur kentsel taşınmazların değerinde önemli artışlara neden olmaktadır (Harvey, 2013, s. 64). Kısaca bu değer artışının kaynağı bizzat toplumun kendisi olup kentsel toprakların hukuki statüsünün belirlenmesi açısından önemlidir.

Çevrenin Korunması

Dünya genelinde insan davranışları nedeniyle dünyanın kirlendiği, biyolojik çeşitliliğin azaldığı, bütün canlılar için ekolojik krizin yaşandığı bir ortam söz konusudur. Bütün bu olumsuz tablonun sorumlusu modern insan ve onun ortaya koyduğu üretim sistemlerinin olduğu kuşkusuzdur. Tüketim toplumu anlayışı, bugün doğayı ciddi şekilde tehdit etmekte ve ona ciddi zararlar vermektedir. 1980'li yıllarda ortaya atılan sürdürülebilir kalkınma kavramının da artan çevre sorunlarına çare olamayacağı artık daha net görüldüğü ileri sürülebilir. Bu olumsuzluklara karşın yine de sürdürülebilirlik kavramının kentsel alanda uygulanmaya çalışıldığı, Habitat I ve II zirvelerinde de görüleceği üzere, kentlerde insanın barınma koşullarının iyileştirilme ve çevreye karşı daha çok uyum sağlama çabaları dikkati çekmektedir (Kanlı ve Kaplan, 2018, s. 157).

Kentlerin yaşanabilir mekânlar haline gelebilmesinin, salt sosyal ve ekonomik unsurlar temelinde olamayacağı, çevresel bozulmalar karşısında bu iki unsurun kendi içinde sürdürülemez hale geleceği, bu nedenle doğal sistemin mutlaka ivedilikle korunmasının zorunlu olduğu daha 1970'lerde dile getirilmeye başlanmıştır. Kirlenmiş hava, su, toprak gibi değerlerin korunması yönünde bir planlama ve imar uygulamalarının önemli olduğu söylenebilir.

Planlama ve imar etiği açısından doğal değerlerin ve bunu besleyen sistemlerin korunması önemlidir. Bu nedenle kentleri, dolayısıyla dünyayı ekolojik değerlerin korunduğu bir yapıya dönüştürmek, ancak çevrenin bütünlüğü ilkesinin benimsenmesiyle başarılabilir. Bu ise ekolojinin kurallarına tartışmasız uymakla, onun sınırlarını zorlamamakla, her şeyden önce de James Lovelock'un da dile getirdiği gibi, doğayı yaşayan bir değer olarak kabul etmekle mümkündür. Bütün bu tespitlere karşın bugün en önemli çevresel sorunların başında gelen küresel ısınmada kentlerin önemli bir payı bulunmaktadır. Günümüz kentleri, tüketim kültürünü yaygınlaştıran ve sürekli yeni hizmetler talep eden merkezler durumundadır. Kentlerin bu kaynak açlığı karşısında dünyanın buna cevap verebilecek kapasitesi bulunmamaktadır.

Kentlerin doğaya zarar vermeyen sürdürülebilir mekânlar haline gelmesinde ve buna uygun olarak yeniden planlanmasında başta siyasetçiye, planlamacıya ve yurttaşla önemli görev sorumluluklar düşmektedir (Kurnaz, 2019).

Diğer yandan yurttaşların da bu konuda bilinçli ve sorumlu davranışı çevrenin ve kentin geleceği için önem arz etmektedir. 2008 yılında yayınlanan Avrupa Kentsel Şartında, sürdürülebilir kentsel gelişmenin ancak sosyal açıdan eşitlikçi bir yaklaşım çerçevesinde sağlanabileceği ifade edilmiştir. Kentlerde yoksul ve varlıklı kesimler arasındaki gelir makasının giderek daha çok açılmasının, sürdürülebilir kentsel gelişmeye hizmet etmeyeceği açıkça söylenebilir (Güler ve Turan, 2020).

Planlı Kentsel Gelişme

Batı ülkelerinde kentlerin kırsala göre ayrıcalıklı, özgürlüğün daha çok yaşadığı, yönetsel özerkliğin olduğu ve bağımsız yargı kararlarının uygulandığı mekânlar haline gelmesi, daha 12. yüzyıldan itibaren gelişen bir takım siyasal ve ekonomik gelişmelerle ilgilidir. Günümüz kentleri artık eskisiyle kıyaslanamayacak derecede hem fiziki hem de nüfus olarak genişlemiş; birçok dil, din, etnik grubu içinde barındıran bir yapıya dönüşmüştür. Kentler, artık eskisiyle kıyaslanamayacak kadar çıkarları birbiriyle uyuşmayan farklı grupları içinde barındıran heterojen bir yapıya dönüşmüştür. Kaçınılmaz olarak bunlar içinde en iyi örgütlenmiş ve kentsel alanda çıkarlarını en iyi koruyan grup sermaye sınıfı olup kentin gelişim sürecinde ortaya çıkan rantlardan da en çok bu kesim yararlanmıştır. Ancak toplumsal alandan gelen tepkiler, demokrasi talepleri toplumun bütün kesimlerini kapsayan bir kent planının hazırlanması düşüncesi, mekânın yönetimine diğer sınıfların da katılma iradesi göstermesi sermaye sınıfının taleplerini kısmen sınırlamıştır. Giderek planlamanın alt gelir gruplarının durumunun iyileştirilmesi yönünde yapılması düşüncesini daha çok güçlendirmiştir.

Toplumdaki gelir eşitsizliklerinin giderilmesinde planlamanın bir araç olarak kullanılabileceği düşüncesi 1960'lı yıllara kadar uzanmaktadır. Bu dönemde ortaya koyduğu görüşleriyle dikkati çeken Davidoff, demokrasinin tabana yayılarak kentin planlanmasında özellikle alt gelir gruplarının yönetime katılmasını savunur. Paul Davidoff Savunucu ve Çoğulcu Planlama adlı makalesinde, toplumsal alanda başarılı politikaların, ancak siyasal alanda temsil sisteminin alt gelir gruplarına doğru genişletilmesiyle mümkün olduğunu ileri sürer. Siyasal sistemleri kendi içinde bütünleşik bir yapı olarak kabul eden Davidoff, temsil kanallarının her zaman açık olması gerektiğini ve

dar gelirli ya da toplumda dezavantajlı kişilerin sorunlarını sokağa taşımalarının kolaylaştırılmasını savunur. Bu girişimlerin toplumsal barışın kurulması açısından olumlu kabul eden Davidoff, sokak gösterileri sayesinde toplumsal alanda başta ırk ayırmacılığı ve sosyal adaletsizlik gibi sorunların da daha kolay çözüme kavuşacağını dile getirir (Davidoff, 1965, s. 331).

Davidoff'un demokrasinin gerçekte sığ ya da şekilsel bir kavram olmasından çıkarılıp yaşamın her alanını kapsayan etkin bir sürece dönüştürülmesi gerektiğini savunur. Bunlar içinde en önemlisi kuşkusuz ekonomik alanda yapılacak demokratikleşme girişimidir. Çünkü bu sayede gelirin hakça paylaşımı kolaylaşacak ve toplumsal alanda adalete olan inanç güçlenecektir. Davidoff, bugüne kadar temsil sistemimin gerçek anlamda tabana yayılmasına engel olan ve küçük bir grupların çıkarlarına hizmet eden bir nitelikte olduğunu ileri sürer ve dar kapsamlı bir kamu yararı anlayışının da terk edilmesini dile getirir. O, kentin planlanması ve kente ilişkin imar politikalarının belirlenmesinde, üst sınıfların çıkarlarını dikkate almak yerine, bütün toplumu kapsayacak bütüncül politikalara ağırlık verilmesini savunur (1965, s. 332).

Savunucu ve Çoğulcu Planlama Batıdaki insan haklarının gelişimine paralel olarak, kent planlamanın ekonomik, sosyal ve siyasal unsurları da içeren bir süreç olarak kabul edilmesini sağlamıştır. Alt gelir gruplarının planlama sürecine katılımıyla Batı'da demokrasi tabana daha güçlü bir şekilde yayılmış ve böylece sosyal adalet, sosyal refah devleti gibi kavramların bu ülkelerde kökleşmesine yardımcı olmuştur. Bu dönemde Savunucu ve Çoğulcu Planlama anlayışının planlama, imar etiği alanına kazandırdığı en önemli değer kuşkusuz eşitlik ve adalet kavramları olduğu söylenebilir (Güler ve Turan, 2020, s. 17). Toplumsal çıkarları önceleyen planlama anlayışının yurttaşların yönetime çok yönlü olarak katılımlarını artırması beklenir. Böylece planlama ile ekonomik ve sosyal sorunların çözümü arasında yakın bir ilişki kurularak demokrasinin toplumsal alanda kökleşmesine yardımcı olması beklenmektedir (Alkan ve Duru, 2007).

Bugün neoliberal yaklaşımların etkisinde kalan kent planları, toplumsal alanda gelir dağılımının daha çok bozulmasına, özellikle emekçi kesimlerin daha çok etkilenmesine neden olmaktadır. Covid 19 pandemi sürecinde artan konut fiyatları nedeniyle başta büyük kentlerde yaşayan alt gelir grupları, oturdukları evlerin kiralarını bile ödeyemez hale gelmişlerdir. Bütün bu olumsuzluklar karşısında üst sınıfların etnik, dinsel, kültürel değerleri kullanarak bunların üstünü örtme çabası içinde oldukları görülmektedir. Kamunun planlama ve imar konularında alt gelir gruplarını gözetken bir yaklaşımdan uzak politikalar izlemesinin, başta yoksulluk ve kargaşa üretmek gibi

ağır toplumsal maliyetlerinin olacağı söylenebilir. Arsa ve arazilerin çok yüksek fiyatlara alınıp satılmasından, konut açığına; doğanın tahrip edilmesinden yeşil alanların yağmalanmasına kadar ortaya bu maliyeti, ne yazık ki toplumun bütün tarafları ödemektedir (Kılınç, Özgür ve Genç, 2010, s. 479).

Kentsel Rantların Kamuya Aktarılması

Gerek sosyalist gerekse liberal toplumlarda kamuya ait olan topraklar, her zaman toplumu bir arada tutan ve birlikte yaşamayı destekleyen ve biz duygusunu güçlendiren ortak bir payda olmuştur. Kapitalist ülkeler bile, toprağın bu özelliği karşısında liberal söylemlerini yumuşatmak zorunda kalmış ve sınıflar arasında olası çatışmaların önüne geçebilmek için toprak üzerindeki mülkiyet hakkını sınırlama yoluna gitmiştir. Her ne kadar kent toprakları üzerinde yapılacak salt bir düzenlenmenin olası çatışmaları tek başına önleme olanağı olmasa da alt gelir gruplarını destekleyici diğer politikalar açısından değeri büyüktür. Kent topraklarının statüsü ile ilgili olarak hükümetlerin tercihleri, yurttaşların örgütlülüğü, sivil toplum kuruluşlarının etkinliği, ülkenin hukuk düzeni gibi daha pek çok unsur, politikaların şekillenmesinde etkili olmaktadır (Kahraman, 2010, s. 67).

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde kentleşme sürecinin hızlanmasıyla birlikte kent topraklarının kullanımı ve kentsel rantların değerlendirilmesi konusunda, sivil toplum örgütlerinin ve sendikaların zayıf kaldığı, buna karşın liberal politikaların daha etkili olduğu görülmektedir. Sık sık ekonomik darboğazlara giren gelişmekte olan ülkeler, daha 1980'lerin başında kamunun elinde bulunan çeşitli taşınmazları, özelleştirilme yoluyla özel sektöre devretmeye başlamışlardır. Üstelik bu devir işlemlerinin, Türkiye gibi ülkelerde, o dönemde henüz özelleştirmeyi düzenleyen temel bir yasa olmadan; arazi ve arsaların satış ve kiralama işlemleri ile imar haklarının devredilmesinde şeffaf olmayan koşullarda yapıldığı ileri sürülmektedir (Kılınç ve diğerleri, 2010, s. 479).

Kamuya ait kent topraklarının satılması ve kiralanması yoluyla, her ne kadar devletin kentin fiziksel gelişimine daha kolay yön vereceği ve böylece sermaye birikiminin toplumsal alanda yol açtığı sorunların hafifleyeceği ileri sürülse de (Kahraman, 2010, 64-65), kamunun elindeki toprakların kaybedilmesinin uzun vadede ağır sonuçları olacağı ileri sürülmektedir. Her şeyden önce de kamu yönetiminin kentin imarında ve planlanmasında hareket alanının daralması; kamunun düzenleyici işlevinin yok olması ya da zayıflaması söz konusudur. Diğer bir sorun, kentsel rantların bütün toplumun çıkarına kul-

lanılmasına yerine sadece belirli sınıfların yararlandığı bir mekanizmaya dönüştürülmesi tehlikesi bulunmaktadır. Böyle bir durumda toplumda hak ve adalet duygusunun zedelenmesi (Kahraman, 2010, s. 74) ve sınıflar arasında gelir dağılımının daha da açılması kaçınılmaz olacaktır. Bu tip özelleştirme uygulamalarının hukuk devleti çerçevesinde başta anayasal eşitlik, kamu yararı gibi kavramlarla bağdaştırılmayacağı, üstelik bu özelleştirme politikalarının hukuki temelini tartışmalı olduğu söylenebilir.

Kentsel toprakların mülkiyetinin kamudan özel sektöre aktarılması, zenginleşme aracına dönüşmesi, artan imar baskıları vb. uygulamalar, imarda kimi hatalı kararlarının alınmasına da zemin hazırlamaktadır. Dere yataklarından fay hatlarına kadar uygun olmayan yerlerin yerleşime açılması, başta güvenlik ve yaşama hakkı olmak üzere, insan haklarının ihlaline kadar giden uygulamalara rastlanmaktadır. Bu uygulamaların yanlış sonuçlarını başta Kocaeli, Düzce, Bolu depremlerinde, Karadeniz Bölgesi'ndeki su taşkınlarında çok büyük can ve mal kayıpları ile görmüş bulunuyoruz. Türkiye, ne yazık ki büyük depremler üreten bir coğrafyada olup üstelik ülkenin büyük nüfus barındıran ve en önemli sanayi kentleri de bu deprem kuşağı içindedir. Ancak kentsel alanda ortaya çıkan ranta el koymaya odaklanmış politikalar ve bunun sonucu alınan hatalı kararlar (Altun, 2018, s. 5) ülkenin can ve mal güvenliğini ciddi bir şekilde tehdit eder hale gelmiştir.

Kent planlama ve imar süreçlerinde ortaya çıkan rantların kamuya aktarılması yönünde izlenecek politikaların başta güvenlik, kentlerde düzenli gelişme ve sosyal devlet kavramının hayata geçirilmesi olmak üzere olumlu katkısı olacaktır. Ancak bu ranta el koyma isteğinde olan sınıfların varlığı ve gücü dikkate alındığında, bunun gerçekleşmesinin uygulamada pek de kolay olamayacağı, bu nedenle kamu yönetiminin bu yönde kararlı bir irade koyması gerektiği söylenebilir.

Sonuç

Genel olarak etik ilkeler, toplumsal güvenliği, refah düzeyini ve yaşam kalitesini artıran tutum ve davranışların ne olduğunu anlamamıza yardımcı olan ve bunları sorgulayan düşüncelerdir. Kentlerdeki yurttaşların güvenli bir şekilde yaşamaları ve geleceğe güvenli bakabilmeleri, ancak kent yönetimlerinin akılcı, denetlenebilir kararlarına bağlıdır. Bu da kentin imar planlarından trafik sorunlarına kadar geniş bir alanı içine almaktadır. Başarılı bir kent yönetimi, her alanda etik ilkeler çerçevesinde oluşmuş kurullarla hareket eden, meslek odalarından planlılara, çevreci derneklerden, merkezi yönetime kadar birçok aktörün desteğine ihtiyacı duymaktadır. Planlama ve imar etiği,

bizlere kentsel alandaki bütün aktörlerin davranışlarını ortak bir payda üzerinde buluşturma şansını vermektedir. Kent için iyi olanın ne olduğunun demokratik ortamda özgürce sorgulanması ve tartışılması bu nedenle modern bir kent yönetimi için önemlidir.

Kentin imarı ve planlanmasında toplumun yoksul ya da dezavantajlı kesimlerinin dikkate alınması, başta insan hakları, demokrasi ve sosyal hukuk devleti olmanın bir zorunluluğudur. Toplumun bu zayıf kesimlerin dışlanması ve onların yoksulluğa mahkum edilmesi, uzun vadede kentin güvenliği için büyük bir risktir. Bunun önüne geçebilecek etkili politikaların imar ve kent planlama süreçlerinden geçtiği açıktır.

Planlama ve imar etiği alanında toplumcu düşüncelere destek olan kamu yararı ve toplum yararı gibi kavramların geliştirilmesi, bütün toplumu içerecek şekilde tanımlamalara gidilmesi gerekir. Her ne kadar ağırlıklı olarak liberal kanadın yönelttiği eleştirilerle kamu yararı konusunda tereddütler doğsa da Batının kapitalist ülkelerinde bile artık kavram benimsenmiştir. Kamu yararını reddetmek, toplumu bir arada tutan bütüncül değerleri görmezden gelmek anlamına gelecektir ki bunun hem hukuk devleti açısından ve etik değerler açısından tehlikeli bir yaklaşım olacaktır.

Kentin imarına ve planlanmasına ilişkin tartışmalar, plancıdan yurttaş, yerel karar alıcılardan ve merkezi karar alıcılara kadar bütün toplumu ilgilendirmekte olmasına rağmen, bu konudaki sorunların toplumda yeterince tartışıldığını söyleyemeyiz. Bu alandaki hukuk ve etik sorunlar birçok ülkede giderek daha çok ağırlaşmaktadır. Bu sorunların çözülebilmesi için toplumcu bir etik bakış açısının imar uygulamalarına daha çok yansması gereklidir. Kent planlama ve imar konularını kapsayan toplumcu etik ilkelerin varlığı sayesinde, imar ve planlama alanındaki politikalar salt bir fiziki düzenleme olmanın ötesine daha kolay geçebilecektir.

Extended Abstract

Ethical Considerations on Urban Development and Planning

*

Selim Kılıç

ORCID: 0000-0001-9818-2241

Humanity has been facing the problem of how to manage the space with the transition from a hunter and gatherer social structure to a settled life. The main reason for this problem is that, compared to the wide geographical areas of the countryside, settled life offers humanity a more limited space. There is no doubt that the limited area of settled life has decreased with urban life. The problem of space has always made the urban land valuable, and as a result, from the emergence of the first cities to the medieval cities, it was necessary to organize the space in an optimal way for reasons such as security and production. This understanding maintains its validity for modern cities as well. With the loss of the castle's feature of being a safe haven, the concentration of trade in the cities, the increase in industrial production, and the rise of the bourgeoisie, the cities began to spread out of the castle. However, even this huge spread of cities in space did not reduce the demand for urban lands. With the rise of capitalism in the West, the transformation of lands into commodities made it difficult to make and implement urban development plans, especially in developing countries. In countries where the neoliberal trend shows itself mostly in the form of privatizations, ethical debates on how to use urban lands continue. In this study, urban development and planning issues were handled with a social ethical approach.

Ethics is a social science that questions people's right behaviors from a scientific point of view and tries to reach conclusions about a good and right life with these questions and present these results to the society. The question of what the right behavior of man and the answers is given to it has been one of the main problems of societies for a long time. In some developing societies religious, traditional etc. beliefs of transcendent powers inevitably limit the

field of ethical debates. In other words, in the definitions of what the universe, life, and human are, people continue to accept the universe definitions of transcendent powers instead of ethical discussions. The regulation of the living conditions of the city, the rise of urban development and ethical discussions are of great importance. Because the behaviors put forward in urban planning and urban development issues have important economic, social and political consequences that affect the whole society. For this reason, an ethical inspection of all behaviors in the process and questioning the practices in this field from the very beginning will be an approach that prevents the loss of welfare in the society and minimizes possible damages. However, questions about which behaviors towards the city will be kept under ethical questioning, whether there is a priority, posteriority or degree of importance among these behaviors come to mind. Maslow's researches can offer us important clues regarding the priority and the aftermath of ethical behavior. The issues of urban development and planning ethics inevitably seek answers to questions about how the space will be used and how the property will be arranged in relation to this use.

There is no doubt that the ethical principles related to urban development and planning are fed from the same sources as the principles of general ethics are fed from. The aim of general ethics has been determined as providing unity and order in the social field by directing human behaviors, eliminating possible chaos, eliminating conflicts that may arise, and in short, it is an effort to take a precaution against existing or potential problems (Cevizci, 2014, p. 11). In this context, urban development and planning ethics is an extension of these moral goals and it can be said that it is fed from the foundations of general ethics. In other words, questions such as what is good in philosophy, what is right, what should be the right behavior are questions that should always be asked in planning and urban development practices.

It can be said that some basic elements must be taken into account in the establishment of ethical principles in urban development and planning. For this, improving the situation of disadvantaged groups in society is one of the prominent issues. The criticism that the planner should take into account the disadvantaged groups in the society stems from the fact that the planning approach has begun to be seen as a tool that can be used to eliminate income inequalities in the society. This development also shows that there is a close connection between planning and politics. Planning ethics, as in other ethical fields, makes evaluations about existing social problems and offers suggestions for the solution of these problems.

There is a need for a professional ethics in the social field. In addition to the legal rules shaped by the human being as a social being, the existence of some rules that will guide the working life is important. The organic structure of modern society consisting of many different occupational groups and new fields of expertise emerging day by day necessitated the internal auditing of occupations. Kant's moral law is also remarkable in reaching the right behavior in planning and urban development practices. To the question of what is right action, Kant answers with a universal moral law. Kant's moral law consists of the principles that the individual has positioned for himself and the general principles that others have set.

The existence of social ethical principles covering urban planning and urban development issues will mean the acceptance that urban development and planning is not just a physical arrangement. These ethical principles will also contribute positively to the transformation and improvement of the economic and social structure.

Kaynakça/References

- Alkan, A. ve Duru B. (2007). Türkiye'de kent çalışmalarının izinden giderken, toplumsal adalet, eşitsizlik ve iktidar nereye düşer? A. Mengi (Yay. Haz.). *Ruşen Keleş'e Armağan III. kent ve politika* içinde, (s. 87-110). Ankara: İmge Yayınları.
- Altun, F. (2018). Afetlerin ekonomik ve sosyal etkileri: Türkiye örneği üzerinden bir değerlendirme. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 2 (1), 1-15.
- Cevzici, A. (2014). *Etik, ahlak felsefesi*, İstanbul: Say Yayınları.
- Çalışkan, O. (2005). Kenti tasarlamak. *Planlama Dergisi*, 3(33), 6-19.
- Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (2022), *Çevresel göstergeler*. 08 Eylül 2022 tarihinde <https://cevreselgostergeler.csb.gov.tr/kentsel--kirsal-nufus-orani-i-85670> adresinden erişildi.
- Çoban, G. S. (2021). Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi kendini gerçekleştirme basamağında gizil yetenekler. *European Journal of Educational ve Social Sciences*. 6 (1), 111-118, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1686993> adresinden erişildi.
- Davidoff, P. (1965). Advocacy and pluralism in planning. *Journal of the American Institute of Planners*, 31(4), 331-338, 12 Kasım 2021 tarihinde <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/01944366508978187?needAccess=true> adresinden erişildi.
- Demirci M. (2005, 18-19 Kasım). Şehir planlamasında etik kodları bağlamında etik davranış ilkeleri ve standartları. *Siyasette ve Yönetimde Etik Sempozyumu* içinde, Sakarya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 285-296, <http://www.etiksempozyumu.sakarya.edu.tr/etik/3.2/1Mustafa%20Demirci.pdf> adresinden erişildi.

- Duvarcı Y. (2004). Planlama mesleğine ve planlama ilkelerine etik açıdan eleştirel bir bakış. *Planlama Dergisi*, 2, 14-27.
- Ersoy, M. (2007, 07-08 Kasım). Planlamada etik değerler: eşitlik ve sosyal adalet. planlama meslek alanı: geçmişten geleceğe, *31.dünya şehircilik kolokiyumu bildiriler kitabı* içinde, Ankara Şehir Planlamacıları Odası Yayınları.
- Ersoy, M. (2012). *Kentsel planlama kuramları*, Ankara: İmge Yayınları. 04 Temmuz 2022 tarihinde <http://www.melihersoy.com/wp-content/uploads/2018/03/planlama-kuramlari.pdf>, adresinden erişildi.
- Güler, İ. Ö. ve Turan, A. (2020). Kentsel çevresel adalet ve kent planlaması. *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (5), 7-20.
- Harvey, D. (2013). *Sosyal adalet ve şehir*. (M. Moralı, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Harvey, D. (2015). *Asi şehirler*. (A. D. Temiz, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Kahraman, T. (2010). İmar uygulamalarında gizli yolsuzluk: ayrıcalıklı özelleştirmeler ve kentsel rant. *İş Ahlakı Dergisi*, 3(6), 61-80.
- Kanlı, İ. B. ve Kaplan, B. (2018). Kentsel güvenliğin sürdürülebilirliğinde ileri teknolojilerin kullanılması: coğrafi bilgi sistemler. *TESAM Akademi Dergisi*, (Yerel yönetimler özel sayısı), 143- 186.
- Kılınç, G.; Özgür, H.; Genç, F. N. (2010 Mayıs). Türkiye'de imar ve planlama etiği sorunlarının görünümleri, M. O. Gökçe ve M. A. Çukurçayır (Der.), *Türk kamu yönetiminin yapısal ve işlevsel sorunları*, bildiriler kitabı içinde. V. Kamu Yönetimi Sempozyumu, Konya.
- Kurnaz, L. (2019). *Son buzul erimeden*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Küçük, B. (2021, 30 Ocak). Dünyanın en güvenli şehirleri açıklandı: Türkiye'den hangi kentler listeye girdi? *Euronews*, <https://tr.euronews.com/2021/01/30/dunyan-n-en-guvenli-sehirleri-ac-klant-turkiye-den-hangi-kentler-var> adresinden erişildi.
- Özlem, D. (2004). *Etik, ahlak felsefesi*, İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Sönmez, İ. Ö. (2012). Kent planlama ve adalet ilişkisinin değişen içeriği. *TBB Dergisi*, (98), 283-300.
- Usta, A. (2011). Kuramdan uygulamaya kamu yönetiminde etik ve ahlak. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 39-50.
- Werner, H. M. (2021). *Einführung in die ethik*, Berlin: J. B. Metzler Verlag.
- Yiğit, B. (2016). İmar hukukundan kaynaklanan mülkiyet hakkı sınırlandırmaları özelinde, Türk hukuk sistemi içinde mülkiyet hakkının sınırlandırılmasına ilişkin esaslar, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, (7), 1207-1258.